

ERIK BORGMAN

Profeten zijn

Reflecties bij de start van het jaar voor het religieuze leven Nieuwjaarsbijeenkomst

KNR, 8 januari 2015

1.

‘Religieuzen zijn profeten’. Dit zei paus Franciscus in het interview met de jezuïet Antonio Spadaro, hoofdredacteur van *La Civiltà Cattolica* dat in november vorig jaar verscheen in een aantal cultureel-maatschappelijke jezuïentijdschriften en dat in Nederland werd gepubliceerd in het tijdschrift *Streven*.¹ Daar kunt u, daar kunnen wij het mee doen, aan het begin van het aangekondigde jaar voor het religieuze leven. De opdracht is duidelijk: wees profeet.

Wie van ons is dan niet geneigd verbaasd te vragen: ‘wie, ik?’ Deze vraag kan snel koket worden, een verkapt hengelen naar bevestiging. Maar het is natuurlijk ook voor ons waar, wat de profeet Jesaja zei toen hij geroepen werd:

Ik ben een mens met onreine lippen,
ik woon onder een volk met onreine lippen (Jes. 6,5).

Hoe zouden wij profeten zijn?

Bovendien, hoe kom ik erbij zomaar ‘wij’ te zeggen? In de canonieke zin ben ik immers geen religieus, hoewel de dominicanenorde wel vindt dat ik samen met mijn zusters en broeders lekendominicanen volledig lid ben van de orde en deel in haar apostolische zending. Ik zal betogen dat de zending het belangrijkste aspect is van het religieuze leven. Daarom zou u voor het moment willen vragen deze gemeenschap in de zending te willen beschouwen als onze gemeenschappelijke basis.

Paus Franciscus zei in het al genoemde interview met Spadaro over ons religieuze leven:

In de Kerk worden religieuzen in het bijzonder geroepen om profeten te zijn die getuigenis afleggen van hoe Jezus op aarde geleefd heeft en die daarbij het Rijk Gods aankondigen zoals dat zal zijn in zijn volkomenheid. [...] Nooit mag een religieus verzaken aan de profetie. [...] Profeet zijn betekent soms *ruido* veroorzaken, rumoer... of hoe zal ik het zeggen... profetie doet stof opwaaien, maakt lawaai, iemand zou zelfs kunnen zeggen: ‘het richt een zootje aan’. (881-882).

Het lijkt er achteraf gezien een beetje op dat de jezuïet Jorge Mario Bergoglio de wereld en de kerk heeft willen waarschuwen dat onder zijn pontificaat niet alles gladjes zou verlopen. Hij heeft willen duidelijk maken dat dit erbij hoort wanneer je een religieus kiest om het hoogste ambt te bekleden in de rooms-katholieke kerk. We hebben het gezien.

Maar misschien mogen we uit de gedachte dat het religieuze leven er een zootje van maakt ook de suggestie lezen dat het de gevestigde categorieën binnen de rooms-katholieke kerk door elkaar gooit. Het zou kunnen zijn dat de niet-inpasbaarheid van het religieuze leven een aspect is van de profetische functie ervan. Dat zou mooi zijn, wat mij betreft, want dan zouden wij, leken die bij religieuze instituten zijn aangesloten, onze broeders en zusters eraan dat wie probeert aan Gods roeping te beantwoorden, nooit meer past in wat er tot nu toe geldt als christelijk, als gelovig, als religieus. Voor ons religieuzen die het niet echt kunnen zijn, is hybriditeit onze identiteit. Daarmee herinneren we aan iets dat voor alle gelovigen geldt.

Maar vrees niet: wij mogen een zootje aanrichten van de paus. En we mogen van hem tegelijkertijd weten dat dit niet betekent dat we ons zouden opstellen tegen de hiërarchische Kerk, ‘ook’, zo

¹ A. Spadaro, ‘Interview met paus Franciscus’, *Streven* 80 (2013) 867-894, hier 881; te vinden op <<http://www.streventijdschrift.be/InterviewPausSpadaro.pdf>>.

zegt hij, ‘wanneer profetische functie en hiërarchische structuur elkaar niet per se overlappen’ (882).
Waarvan acte!

2.

Laten we nog even verder luisteren naar wat paus Franciscus over het religieuze leven te zeggen heeft.

In een preek bij de opening van het generaal kapittel van de augustijnen in Rome, op 28 augustus 2013, stelt de paus de confronterende vraag of ‘wij’ – op een manier die wij van hem zo langzamerhand kennen, betreft hij ook hier zichzelf in wat hij te zeggen heeft – nog altijd de kracht van de rusteloosheid in ons hebben, de rusteloosheid voor God, voor zijn Woord dat ons buiten ons zelf doet treden in de richting van anderen. Deze vraag is opgenomen in de boodschap aan de godgewijde mannen en vrouwen dat de Romeinse Congregatie voor de Instituten van het Gewijde Leven en de Sociëteiten van het Apostolische Leven – voortaan: de congregatie voor de religieuzen – uit citaten van de paus heeft gecompileerd met het oog op de voorbereiding van het jaar van het religieuze leven.² De vraag is dus aan ons allemaal gesteld.

Met het oog op de lancering van het jaar van het religieuze leven sprak de paus op 29 november 2013 enkele uren met de leden van de Internationale Unie van Generale Oversten. Volgens het verslag dat opnieuw Antonio Spadaro hiervan maakte en dat door het Vaticaan geautoriseerd is, antwoordde paus Franciscus op de vraag wat hij van de religieuzen verwachtte:

Schud de wereld wakker! Wees getuigen van een andere manier van doen, van handelen, van leven! Het is mogelijk om anders te leven in deze wereld. We spreken over een eschatologische visie, over de waarden van het koninkrijk die hier worden geïncarneerd, op deze aarde. Het is een kwestie van alles achterlaten om de Heer te volgen. Neen, ik wil niet zeggen ‘radicaal’. Evangelische radicaliteit is niet alleen een zaak van religieuzen: het wordt van iedereen gevraagd. Maar religieuzen volgen de Heer op een speciale manier, op een profetische manier. Dat is de getuigenis die ik van jullie verwacht. Religieuzen moeten mannen en vrouwen zijn die in staat zijn de wereld wakker te schudden.³

De paus wil voorkomen dat de suggestie ontstaat dat het religieuze leven eigendom zou zijn van een bepaalde klasse mensen, een volmaaktheidsideaal dat afstand schept van degenen voor wie het onbereikbaar is. Het religieuze leven is wat hem betreft profetisch en dient betekenis te hebben voor iedereen.⁴

De profetie die de paus van ons religieuzen vraagt, lijkt dus te zijn om een zootje aan te richten teneinde de wereld wakker te schudden – de wereld inclusief onszelf.

3.

Het zootje dat de paus voor ogen staat, dat is voor hem de navolging van Jezus. Jezus maakt er volgens de paus een zootje van, het evangelie maakt er een zootje van. Zoals paus Franciscus het ziet, liet Jezus zich in met alle periferieën van de toenmalige wereld, de randgebieden, de terreinen en de gemeenschappen die er eigenlijk niet bij horen, er niet bij mogen horen en worden uitgesloten. Van het gaan naar deze periferie

² ‘Verheugt u’: Boodschap van paus Franciscus, Rondzendbrief aan de Godgewijde mannen en vrouwen ter voorbereiding van het Jaar van het Godgewijde Leven (2 feb. 2014), 31 <http://www.knr.nl/UserFiles/File/Verheugt_u.pdf>. De Engelse tekst van de betreffende preek, waarin de paus ingaat op Augustinus’ beroemde zin in de *Confessiones* dat ons hart onrustig is totdat het rust vindt in God, is te vinden op <http://w2.vatican.va/content/francesco/en/homilies/2013/documents/papa-francesco_20130828_capitolo-sant-agostino.html>.

³ A. Spadaro, ‘“Wake up the World”: Conversation with Pope Francis about the Religious Life’, originele tekst in *La civiltà cattolica* 2014 no. 1, 3-17; Engelse vertaling Donald Maldari, zie <http://www.laciviltacattolica.it/articoli_download/extra/Wake_up_the_world.pdf>, hier 3.

⁴ ‘Verheugt u’, *ibid.* 6.

mogen religieuzen zich wat deze paus betreft op geen enkele manier laten afhouden; ‘Jullie moeten je niet ongemakkelijk voelen om naar wie dan ook uit te reiken’, zegt hij nadrukkelijk (5). Dan doen we wat Jezus de kerk heeft opgedragen.

Paus Franciscus trekt hieruit in zijn gesprek met de Internationale Unie van Hogere Oversten nadrukkelijk de conclusie dat *Mutuae Relationes*, het document dat de relaties regelt tussen religieuzen en bisschoppen voor zover die betekenis hebben voor de koers van de kerk, in 1978 opgesteld door de congregatie voor de religieuzen en de congregatie voor de bisschoppen gezamenlijk, herziening behoeft (12). Bisschoppen, zegt de paus – eigenlijk zegt hij: ‘Wij bisschoppen’; hij betreft opnieuw zichzelf in wat hij zegt – moeten begrijpen dat religieuzen ‘geen functionarissen zijn, maar gaven die bisdommen verkrijgen’. Volgens paus Franciscus is het een principieel probleem als bisschoppen, vanwege een gebrek aan begrip voor hun charismata, religieuzen beschouwen als simpelweg nuttige instrumenten voor diocesane projecten. Volgens de paus is een open dialoog nodig tussen bisschoppen en religieuzen over de onderlinge samenwerking, en daarmee over de koers van de lokale kerk (13).

Dit is kerkpolitiek hoogst interessant, maar dat laat ik nu even. Het zorgt voor allerlei bestuurlijke puzzels, maar dat laat ik nu ook even. Ik stel voor nu vooral vast dat het ecclesiologisch interessant is. De paus zet hiermee een fundamentele kwestie op de agenda: de verhouding tussen de bisschoppen, de vertegenwoordigers van de hiërarchische lijn in het bestuur van de kerk, en de religieuzen, die de charismatische lijn vertegenwoordigen die van oudsher geldt als enigszins ongeregeld en ontregeld. U herinnert zich het zootje: de religieuzen vertegenwoordigen voor de paus de lijn van de gaven van de heilige Geest, die waait waarheen zij wil en er een zootje van maakt.

Mutuae Relationes is niet zomaar een lijstje afspraken over de omgang tussen bisschoppen en religieuzen. De teksten die tijdens het Tweede Vaticaans Concilie over het religieuze leven geproduceerd zijn, gaan niet in op de praktische verhouding tussen bisschoppen en religieuzen en hun respectievelijke verantwoordelijkheden. Dit leidde soms tot problemen en *Mutuae Relationes* ontwikkelt in de tweede helft van de jaren zeventig van de vorige eeuw een visie op deze verhouding. Het document doet dit echter op basis van wat het zelf noemt ‘een ampele doctrinaire ontvouwing’ van hetgeen in de documenten van het Tweede Vaticaans Concilie is geïmpliceerd. Dit is nog een understatement. Je krijgt bij het lezen ervan regelmatig het gevoel dat er sprake is van theologische *overkill*.⁵

4.

Toch stel ik voor dat we kort naar *Mutuae Relationes* kijken.

Het document is geheel gefocust op de eenheid van de kerk en op de leiding van de bisschoppen met het oog op deze eenheid. Wie bedenkt dat het religieuze leven vanouds verbonden wordt met de gaven van de Geest en de hiërarchische leiding van de kerk met Christus als Hoofd van het Lichaam dat de kerk is, die zal direct de geladenheid herkennen van de stelling van *Mutuae Relationes* dat er ‘geen onderwerping [is] aan de Geest zonder trouw aan de Heer, die hem zendt’ – ‘hem’ is in dit geval de heilige Geest – en dat de ‘gaven van de Geest precies door Christus gewild zijn en vanuit hun aard zijn gericht op de samenhang van het lichaam [de kerk dus], met het doel leven te geven aan de functies en activiteiten ervan’ (no. 5). Vertaling: de Geest staat in dienst van het Lichaam, de religieuzen in dienst van de kerk die door de bisschoppen geleid wordt. Inderdaad wordt vervolgens de dienst om te ordenen met het oog op de samenhang in de diversiteit van taken en gaven binnen de kerk geheel bij de bisschoppen geplaatst (no. 6).

Het religieuze leven verschijnt van hieruit als een innerlijke kracht, de bezieling tot het in waarachtige spirituele gemeenschap met Christus uitoefenen van taken en functies binnen de kerk – maar volgens het inzicht van en onder coördinatie van de bisschop. Niet *wat* ze doen vanuit hun inspiratie door

⁵ Engelse tekst van het document is te vinden op <http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccsclife/documents/rc_con_ccsclife_doc_14051978_mutuae-relationes_en.html>. De alinea's van de inleiding van het document, waaruit de geciteerde zinsnede stamt, zijn niet genummerd.

de Geest maakt de religieuzen bijzonder, volgens het document, maar de specifieke toewijding aan Christus *waarmee* zij dit doen. Deze toewijding spreken zij uit in hun professie. Verwijzend naar de dogmatische constitutie van het Tweede Vaticaans Concilie over de kerk, *Lumen Gentium*, stelt *Mutuae Relationes* dat religieuzen de wereld een zichtbaar bewijs geven van het ondoorgrondelijke mysterie van Christus (cf. *LG* no. 44). Zij laten werkelijk Christus zien

zoals Hij de berg beklimt om te bidden, zoals Hij aan de menigte het koninkrijk van God verkondigt, zieken en gekwetsten geneest en zondaars tot een deugdzaam leven bekeert, of de kinderen zegent en iedereen weldoet, daarbij steeds gehoorzaamend aan de wil van de Vader die hem zond (*LG* no. 46; *MR* no. 10).

De bisschoppen komt het volgens *Mutuae Relationes* toe in naam van Christus te zeggen wat gebeuren moet. Dat in wat er gebeurt Christus zelf werkt, dat toont de heilige Geest via het religieuze leven.

Om de portee te zien van het jaar van het religieuze leven is het volgens mij van belang te constateren dat paus Franciscus deze verhouding blijkbaar anders ziet. Dat zegt hij als hij religieuzen nadrukkelijk profeten noemt. Profetisch zijn slaat ecclesiologisch niet allereerst op begeesterd kritiek leveren op misstanden in de wereld en de kerk, zoals het populaire taalgebruik wil. Dat is *een* mogelijke uitingsvormen van profetisch spreken. Door de religieuzen nadrukkelijk een profetische taak toe te wijzen, verbindt de paus hen op bijzondere wijze met het drievoudig ambt van Christus als priester, koning en – inderdaad – profet. Volgens de *Catechismus van de Katholieke Kerk* deelt te kerk vooral in de profetische functie van Christus

door de bovennatuurlijke geloofszin van heel het volk, leken en hiërarchie, wanneer het ‘onwankelbaar trouw blijft aan het geloof, dat eens en voor altijd aan de heiligen werd overgeleverd’ en het begrip hiervan verdiept en midden in deze wereld getuige wordt van Christus (no. 785, cit. uit *LG* 12).

Profetisch zijn betekent dus allereerst een visie ontwikkelen en uitdragen op wat het geloof vandaag de dag betekent, hoe het hier en nu gestalte moet krijgen om trouw te blijven aan zijn oorsprong. Wanneer hij dus het religieuze leven nadrukkelijk profetisch noemt, geeft de paus het een rol in het vaststellen van de inhoudelijke koers van de kerk. Het religieuze leven is van belang om te ontdekken wat het betekent temidden van de wereld van Christus te getuigen.

Het lijkt van groot belang dat de domesticatie van het religieuze leven zo doorbroken wordt. Al is het maar om recht te doen aan de historische gang van zaken. Franciscus van Assisi en Dominicus van Caleruega volgden de arme en onaanzienlijke Christus na, die nog geen steen had om zijn hoofd op te leggen (Mt. 8,20; Lc. 9,58) Juist zo ontdekten zij hoe geloofwaardig kerk te zijn en leerden zij wat te zeggen om waarachtig van het evangelie te getuigen. Ignatius van Loyola vroeg God de Vader om de genade naast zijn Zoon te worden geplaatst en verkreeg deze genade naar zijn eigen overtuiging ook. Vanuit deze positie ontdekte hij steeds opnieuw de volgende stap op de weg van gelovige trouw. Iedereen die iets van de geschiedenis weet, weet ook dat de conclusies die Franciscus, Dominicus en Ignatius trokken over wat ze moesten doen en zeggen, niet steeds samenviel met de inschatting van de betrokken bisschoppen. Niettemin beschouwt de kerk wat Franciscus, Dominicus en Ignatius deden met terugwerkende kracht als authentieke uitdrukkingen van haar traditie. Wat ooit verscheen als nieuwlichterij of zelfs in strijd met het geloof, bleek het behoud van haar waarheid.

5.

Het belang dat paus Franciscus hecht aan het religieuze leven voor de zending van de kerk, hangt onmiddellijk samen met zijn overtuiging dat Jezus, die van het religieuze leven het na te volgen, zij het niet het slaafs te imiteren model is – u kent het verschil tussen *sequela* en *imitatio* – bij uitstek degene was die

zich ‘naar alle periferieën bewoog’ – ik zei het al. ‘Jezus ging naar ze allemaal’, zo beklemtoont de paus, ‘echt allemaal’.⁶ De profetische roeping van religieuzen is het hem precies hierin te volgen: het gaan naar wat marginaal en uitsloten is, noemt paus Franciscus ‘de meest concrete manier om Jezus na te volgen’. Juist door de navolging van Jezus’ gang naar de *marge* hebben religieuzen volgens de paus een *centrale* functie in de kerk: ‘religieuzen zijn mannen en vrouwen’, zo zegt hij, ‘die de weg naar de toekomst verlichten’ (5).

Dit is uiteindelijk de rechtvaardiging van het ‘zootje’ waar de paus het in zijn gesprek met de Generale Oversten over heeft, het zootje dat profetisch is en toekomst schenkt. De paus licht toe:

Van één ding ben ik overtuigd: de grote veranderingen in de geschiedenis werden gerealiseerd doordat de werkelijkheid niet gezien werd vanuit het centrum, maar vanuit de periferie. Het een kwestie van hermeneutiek: de werkelijkheid wordt alleen begrepen als zij gezien wordt vanaf de periferie, niet als ons gezichtspunt zich op gelijke afstand van alles bevindt. Om de werkelijkheid echt te begrijpen, moeten we ons verwijderen van de centrale positie van kalmte en vredigheid en onszelf bewegen in de richting van de perifere gebieden (3-4).

Dit is de roeping-achter-de-roepingen van religieuzen, volgens paus Franciscus. *Dit* is wat al onze gewoonten en projecten dient te dragen, dit is wat zich uitdrukt in de geest die onze orde of congregatie draagt en uitstraalt. Toen hij precies zes weken geleden, op 27 november 2014, de algemene vergadering toesprak van de congregatie voor de religieuzen bepleitte de paus vanuit deze visie nadrukkelijk de verdere, zo nodig radicale vernieuwing van het religieuze leven:

U wilt luisteren naar de signalen van de Geest, die nieuwe horizons opent en u met klem uitnodigt nieuwe wegen te gaan, altijd voorgaand met het evangelie als opperste regel en geïnspireerd door de moedige creativiteit van uw Stichters en Stichteressen.

De Geest is niet gebonden aan wat wij en onze voorouders in het religieuze leven hebben weten op te bouwen en vast te leggen. De Geest is zelfs niet gebonden aan de regels en structuren die de Stichters van religieuzen families hebben uitgedacht en ontworpen. De Geest is werkzaam in de creativiteit die het ze mogelijk maakte nieuwe vormen van toewijding aan het evangelie te vinden. Deze *creativiteit* wordt in onze situatie opnieuw gevraagd – en werd ook in de tussenliggende tijd steeds opnieuw gevraagd; de paus suggereert hier uiteindelijk een heel andere visie op de geschiedenis van het religieuze leven dan die nog altijd gebruikelijk is.

Wij zijn volgens de paus uiteindelijk geroepen erfgenamen te zijn van de *creativiteit* van de stichters van onze religieuze instituten. Langs deze weg kunnen wij profeten worden. Weg daarom met structuren die niet langer beantwoorden aan hetgeen God vandaag van ons vraagt om zijn koninkrijk in de wereld vooruit te helpen: structuren die valse bescherming bieden, regels die voorwaarden verbinden aan de vitaliteit van de liefde. Weg met gewoonten die ons op afstand houden van de kudde waarnaar wij gezonden zijn en die voorkomen dat we de roep horen van degenen, die wachten op het Goede Nieuws van Jezus Christus.⁷

Daarvan weg, akkoord. Maar waar brengen de aansporingen van paus Franciscus ons naartoe?

⁶ Voor de achtergrond van deze visie in de biografie en de theologie van Jprge Mario Bergoglio, zie A. Ivereigh, *The Great Reformer: Francis and the Making of a Radical Pope*, London: Allen & Unwin 2014.

⁷ ‘Address of His Holiness Pope Francis to participant of the plenary of the Congregation of Institutes of Consacrated Life and Societies fo Apostolic Life’ (27 nov. 2014), zie <http://w2.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2014/november/documents/papa-francesco_20141127_plenaria-vita-consacrata.html>.

6.

Je zou kunnen zeggen dat de reflecties van paus Franciscus het religieuze leven eindelijk intrinsiek verbinden met de vernieuwing van het Tweede Vaticaans Concilie.

Van *Perfectae Caritatis*, het conciliedecreet over de aangepaste vernieuwing van het religieuze leven, is terecht beweerd dat het geen afsluiting betekende, maar bij uitstek een ‘document onderweg’ was.⁸ Het inzicht dat het religieuze leven ingrijpend hervormd diende te worden en zijn eigen plaats in de kerk als geheel opnieuw moest bepalen en innemen, had onder Pius XII al postgevat. De discussies tijdens het concilie gaan in eerste instantie verder in de lijn die voor het concilie al was ingezet. Dit betekent dat men wel richtlijnen formuleert voor de hervorming van het religieuze leven, maar dat een duidelijk fundering hiervan in de visie op de kerk zoals het concilie die ontwikkelde, ontbreekt.⁹ *Perfectae Caritatis* maakt wel de voor het concilie typerende beweging mee die wegvoert van de juridische denkstijl en leidt naar een Bijbelse spirituele visie op het religieuze leven (536). Maar verder... Je kunt zelfs zeggen dat de dubbele vernieuwing van de dogmatische constitutie over de kerk *Lumen Gentium*, die bestaat in ten eerste de verankering van de kerk in de *missio Dei*, de goddelijke zending van de Zoon en de Geest door de Vader naar de wereld tot heil van alle mensen (no. 2-4) en ten tweede zijn uitdrukking vindt in de verankering van het hiërarchische leiderschap van de kerk in de gemeenschappelijke roeping van alle gelovigen tot gelijkwaardige, zij het niet gelijke lidmaten van het volk van God (resp. hfst. II, no. 9-17 en hfst. III, no. 18-29), de plaats van het religieuze leven binnen de kerk een merkwaardige dubbelzinnigheid geeft.

Deze tweede lijn *Lumen Gentium* leidt er vooral toe dat het religieuze leven onderschikt wordt gemaakt aan de bisschoppelijke leiding, een inzet die ook de hervormingen van Pius XII al grotendeels bepaalde en na het concilie zijn beslag zou krijgen in *Mutuae Relationes*, zoals we zagen. *Lumen Gentium* en *Perfectae Caritatis* nemen zo afstand van de klassieke visie op het religieuze leven als aparte stand in de kerk, die een hogere graad van volmaaktheid zou aankleven. Tegelijkertijd wordt echter vastgehouden aan een visie op het religieuze leven waarin de ascese centraal staat. Het gaat om afstand nemen van de wereld. De evangelische raden, de aansporing om vrij van de banden van bezit, wereldlijk gezag en seksuele intimiteit te leven, worden ook in *Lumen Gentium* nog gepresenteerd als bevrijding van de beletselen voor een vuriger liefde voor God en een volmaaktere godsdienstigheid (no 44). Hoe dit te combineren valt met de positieve waardering van het concilie voor verantwoordelijkheid voor de wereld, de opbouw van een menselijke samenleving en het huwelijk, wordt op geen enkele manier duidelijk.

Even terzijde: opgelost is deze kwestie nog steeds niet, zou ik zeggen, en helemaal zonder belang is zij in ieder geval voor mij ook niet. De ascetische visie op het religieuze leven leidt er tot op de dag van vandaag toe dat gehuwden nooit in de volle zin van het woord religieuzen kunnen zijn. Maar valt werkelijk vol te houden dat de belofte tot huwelijksstrouw een beletsel is om God te beminnen met heel ons hart, heel onze ziel en met heel ons verstand, en onze naasten als onszelf (vgl. Mt. 22,37; Mc. 12,30; Lc. 10,27)? Heeft Paulus werkelijk het ongebroken gelijk aan zijn kant, wanneer hij schrijft dat gehuwden elkaar willen behagen en dat dit hun aandacht verdeelt en hen van God afleidt (1 Kor. 7,33-35)? Zouden we niet moeten nadenken hoe wij het leven zo vorm kunnen geven dat dit niet gebeurt, in plaats van er simpelweg van uit te gaan dat dit onvermijdelijk is? Zouden we niet moeten onderzoeken wat een waarachtig religieus leven voor gehuwden zou kunnen zijn, in plaats van simpelweg te ontkennen dat dit zou kunnen bestaan? Ik beschouw dit laatste in ieder geval als taak van ons, de leden van de lekentakken van religieuze families. Maar zoals gezegd: dit alles terzijde.

7.

⁸ J. Schmiedl, ‘Theologischer Kommentar zum Dekret über die zeitgemässe Erneuerung des Ordenslebens’, in: *Herders theologischer Kommentar zum Zweiten Vatikanischen Konzils*, Hg. P. Hünermann/B.J. Hilbenrath, Freiburg etc.: Herder 2005, 491-550, hier 536. Vgl voor verdere achtergrond, idem, *Das Konzil und die Orden: Krise und Erneuerung des gottgeweihten Lebens*, Valendar/Schönstadt: Patris 1999.

⁹ id., ‘Theologischer Kommentar’, l.c., 514.

Hoe dit laatste dus ook zij, tijdens het concilie stond in ieder geval bij het bepalen van het eigene van het religieuze leven de ascese centraal die door de evangelische raden geboden wordt. Vervolgens wordt als een soort tweede stap vastgesteld dat religieuzen zich door professie van de evangelische raden, dankzij de onverdeelde liefde waartoe deze hen opvoeren, zich op een bijzondere wijze verbinden met de kerk en haar mysterie verbinden. Thomas van Aquino, naar wie *Lumen Gentium* in dit verband verwijst, stelt vast dat het volgen van Gods geboden de uitdrukking is van de liefde tot God (*Sum. Theol.* II II, Q 184, art. 3). De gehoorzaamheid van religieuzen aan de opdracht om op een bepaalde manier in de wereld te leven, is daarom binding aan de wereld maar aan Gods liefde, met het oog op wie men het leven vormgeeft (Q. 188, art. 2). In de wereld getuigen religieuzen ervan dat zij niet van de wereld, maar van God zijn, precies zoals Jezus' leerlingen in diens zogenoemde hogepriesterlijk gebed in het Johannesevangelie in de wereld gezonden werden om temidden van de wereld te getuigen dat zij niet tot de wereld toebehoorden, maar aan God.

Langs deze weg komt *Lumen Gentium* tot de conclusie dat het de taak is van de religieuzen eraan te herinneren dat Jezus de wereld overwonnen heeft en gelovigen daarnaar moeten leven (no. 44). Met een formulering waar ik nog op terug zal komen, stelt *Lumen Gentium* dat religieuzen getuigen 'van het feit dat de wereld niet van gedaante veranderen noch aan God opgedragen kan worden, zonder de geest van de zaligsprekingen' (no. 31). Het religieuze leven toont in haar uiteenlopende bestaansvormen 'de allesoverheersende grootsheid van de verheerlijkte Christus' aan en 'de onmeetbare kracht van de heilige Geest die in de kerk zijn wonderbare werk verricht' (no. 44). Het religieuze leven dus allereerst als teken dat Christus de wereld overwonnen heeft, en niet of nauwelijks als teken van Jezus' solidariteit met het lijden en benauwenis van de wereld.

Wat vrijwel geheel ontbreekt is een verbinding van het religieuze leven met de *missio Dei*, het besluit van de Vader zijn Zoon te zenden en vervolgens hun beider Geest, teneinde de wereld te heiligen en alle mensen te redden. Het in dienst stellen van de kerk van de *missio Dei* in met name *Lumen Gentium* en *Gaudium et Spes* maakt uiteindelijk de echt revolutionaire betekenis van het Tweede Vaticaans Concilie uit. De *Catechismus van de Katholieke Kerk* komt in 1992 uiteindelijk tot de formulering dat dankzij het religieuze leven 'de kerk Christus zichtbaar [kan] maken' en tegelijkertijd erkent 'dat zijzelf de bruid van de Verlosser is'. Zo neemt de kerk dus mede dankzij het religieuze leven haar geëigende plaats in het heilsplan van God in. De *Catechismus* gaat dan verder met:

Het religieuze leven wordt uitgenodigd om in zijn verschillende vormen de liefde van God zelf tot uitdrukking te brengen in de taal van onze tijd (no. 926).

Hiermee lijkt de *Catechismus* het religieuze leven te verbinden met de pastorale constitutie over de kerk in de wereld van deze tijd *Gaudium et Spes*, en het op haar eigen manier de opdracht te geven de tekenen van de tijd te doorzoeken en te interpreteren in het licht van het evangelie (no. 4).

Hier sluit paus Franciscus zich bij aan als hij het religieuze leven nadrukkelijk profetisch noemt. Religieuzen zijn geroepen om op vernieuwende wijze die inspeelt op de toekomst als gave van God, vormen te ontwikkelen om te getuigen van Gods liefde voor de periferie zoals deze tot uitdrukking kwam in het handelen van Jezus. Paus Franciscus ziet hierbij het profetische niet direct in het overwinnen van de wereld, maar in de solidariteit met de mensen in de periferie van de wereld: armen, uitgesloten, geminachten, de niet-gezien. In deze solidariteit dient Gods alles vernieuwende toekomst zich aan. De overwinning van wat doodloopt, komt vanuit de verliezers, de ware universaliteit komt van de buitenstaanders. De door paus Franciscus zo sterk beklemtoonde vreugde van het evangelie, is uitdrukking van het geloof dat in wat voor de wereld van geringe afkomst is en onbeduidend, door God is uitverkoren om de wereld te vernieuwen (vgl. 1 Kor. 1,28).

Het is ongetwijfeld geheel in de geest van de paus dat de congregatie voor de religieuzen in haar rondzendbrief aan de religieuzen ter voorbereiding van het jaar van het religieuze leven, de profetische opdracht van religieuzen in verband brengt met vreugde. 'De vreugde van het evangelie vervult het hart en

het hele leven van hen die Jezus ontmoeten', begint de rondzendbrief met het citeren van het begin van *Evangelii Gaudium*, de apostolische exhortatie van eind van 2013 waarin de paus de inzet van zijn pontificaat verwoordde. Wat in *Evangelii Gaudium* wordt gezegd over de hele kerk, geldt in het bijzonder voor de religieuzen. Met de woorden van de rondzendbrief:

Geconfronteerd met de menselijke eindigheid, de beperkingen, de dagelijkse beslommeringen, beleven de Godgewijde mannen en vrouwen de trouw door te getuigen van de vreugde die in hen leeft. Zo worden ze stralende getuigen, doeltreffende verkondigers, metgezellen en naasten voor de vrouwen en mannen met wie ze een gemeenschappelijk verhaal delen en die op zoek zijn naar de kerk als hun thuis.¹⁰

De profetie die paus Franciscus voor ogen staat, is uiteindelijk de vreugdevolle solidariteit met wat in de wereld geen recht van bestaan krijgt. Hierdoor ontstaat er opnieuw zicht op wat het kan betekenen dat de kerk 'als het ware een sacrament' is 'van de innige vereniging met God en van de eenheid van het menselijk geslacht', zoals *Lumen Gentium* het verwoord.

8.

Lang, en ook nog na het Tweede Vaticaans Concilie, werd het belang van het religieuze leven voor de geloofwaardigheid van de kerk vooral gezien in de afstand die zij bewaarde van de wereld. We zagen daar al iets van. De apostolische exhortatie *Evangelica Testificatio*, waarmee paus Paulus VI in 1971 de nanciliaire vernieuwingsperiode in zekere zin afsloot, legt de nadruk op het belang van de getuigenis die het religieuze leven geeft van 'de verlossende paradox' van het christendom in wat paus Paulus noemt 'deze steeds meer seculariserende wereld'.¹¹ Door afstand te doen van autonomie, bezit en huwelijk, laat het religieuze leven zien 'dat de hemelse goederen reeds in deze wereld aanwezig zijn' (LG 44), juist daar waar de wereld geneigd is niet te kijken. Dit brengt Paulus VI er vervolgens toe sterk aan te dringen op een authentieke beleving van de evangelische armoede in een situatie waar de roep van de armen steeds krachtiger opklinkt, in een wereld en een cultuur die worden gekenmerkt door wat hij noemt 'een verbijsterende tendens van haast eindeloze materiële groei' (no. 17-19). Enerzijds waarschuwt paus Paulus nadrukkelijk tegen aanpassing van het religieuze leven aan de veranderingen van de wereld, maar hij pleit anderzijds expliciet voor solidariteit met het lijden van de wereld, zodat het in Christus betekenis krijgt op een manier die alleen voor het geloof te doorgronden is (no. 48). Hoe die twee bij elkaar komen blijft onduidelijk.

Paus Paulus VI lijkt dit zelf ook te beseffen. Aan het einde van het document getuigt hij van zijn eigen verlegenheid:

Een brandende en benauwende kwestie houdt Ons vandaag bezig: hoe kan de evangelische boodschap de wereld doordringen? Wat valt er te doen op die niveaus waar een nieuwe cultuur ontstaat, waar het nieuw type mens wordt gevormd die meent geen verlossing meer nodig te hebben (no. 53)?

Het is de taak van religieuzen, zo meent paus Paulus, om temidden van de mensen 'door gebed en actie te getuigen van de Blijde Boodschap van liefde, gerechtigheid en vrede' (no. 52). Daarom is de vernieuwing van het religieuze leven van fundamenteel belang, maar deze vernieuwing bestaat er in zijn visie vooral in

¹⁰ 'Verheugt u', l.c., 6; de – tamelijk losse – verwijzing is naar de apostolische exhortatie *Evangelii Gaudium* (24 nov. 2013), no. 47.

¹¹ Apostolische exhortatie *Evangelica Testificatio* over de vernieuwing van het religieuze leven volgens de richtlijnen van het Tweede Vaticaans Concilie 29 juni 1971, no 3 <<http://www.rkdocumenten.nl/rkdocs/index.php?mi=600&doc=3722&id=9738>>.

dat het religieuze leven met hernieuwde overtuiging wordt geleefd. Hij schrijft aan het einde van de *Evangelica Testificatio*:

Meer dan ooit is het noodzakelijk dat de wereld in u mannen en vrouwen te zien krijgt die zozeer geloof hebben gehecht aan het Woord van God, zijn verrijzenis en het eeuwig leven, dat zij heel hun aardse leven in dienst stellen van de verkondiging van de realiteit van deze liefde die aan alle mensen wordt aangeboden' (no. 53).

De paus vraagt de religieuzen daarom zich op de manier die bij hun eigenheid en bij de specifieke roeping van hun religieuze familie past, te laten inschakelen in de taken van de kerk.

9.

Natuurlijk is er vanaf het concilie tot nu toe binnen religieuze instituten veel nagedacht over de het eigen charisma, de plaats in de kerk en het belang voor de kerk, en de eigen bijdrage van het eigen charisma aan haar zending met het oog op de *missio Dei*, de met de incarnatie definitief ingezette redding van de wereld door God. De meesten van u zijn daar zelf op de een of andere manier direct bij betrokken geweest en kunnen er daarom voluit getuigen van de vernieuwende invloed die het concilie uiteindelijk op het religieuze leven gehad heeft. Het heeft het religieuze leven ertoe gebracht zich vanuit zijn eigen bronnen ingrijpend te vernieuwen.

Op het niveau echter van het ambtelijk leergezag van de kerk betekende de post-synodale apostolische exhortatie *Vita Consecrata* uit 1996 een kwalitatieve stap vooruit. Paus Johannes Paulus II schreef deze tekst als conclusie van de bisschoppensynode over 'het godgewijde leven en zijn zending in de kerk en de wereld' die plaatsvond in oktober 1994.¹² Net als *Evangelica Testificatio* wordt dit document getekend door een zekere pessimisme over de bedreigingen van het religieuze leven door de antireligieuze geest van de eigentijdse wereld. Het getuigt ook van een zekere teleurstelling over de na-conciliaire periode van vernieuwende experimenten (no. 13). Niettemin ligt de nadruk in de tekst op de blijvende dynamiek van het religieuze leven en zijn vermogen op creatieve wijze niet alleen bij te dragen aan de kerk en de geloofwaardige vormgeving van het geloof, maar ook aan de menselijke cultuur in bredere zin. Vooral is echter opmerkelijk dat het document voor het eerst het religieuze leven intrinsiek verbindt met het leven van Gods drie-eenheid en met de *missio Dei*.

Het religieuze leven wordt in *Vita Consecrata* gepresenteerd als een zending *A Padre ad Patrum, per Christum* en *in Spiritu*: een zending uitgaand van en gericht op God de Vader, door Jezus Christus en in de heilige Geest (no. 17-19), en met het oog op de kerk en op de mensheid. Zo verschijnt het religieuze leven vanaf het begin als een beeld van de kerk als – zoals *Lumen Gentium* formuleert – als het ware een sacrament dat laat zien wat vanuit, door en in God de bestemming is van alle mensen: onverdeeld te zijn verenigd met God, in vrijheid te leven van zijn gaven en in getrouwe respons op zijn wil (vgl. voor deze interpretatie van de evangelische raden no. 21). De dienst aan de naaste van actieve religieuzen wordt op deze manier zichtbaar als niet slechts een uitdrukking van de liefde tot God door het gehoorzamen zijn gebod – zoals *Lumen Gentium* nog via Thomas betoogde – maar als een intrinsiek onderdeel van deze liefde die zich immers uitdrukt in het verlangen naar heil voor alle mensen. Het geven van zorg is dus evenzeer een antwoord op Gods genadige goedheid als gebed, contemplatie, of prediking.

10.

Tegelijkertijd legt paus Johannes Paulus bij het uitwerken van de zending van het religieuze leven *per Christum*, sterk de nadruk op de verheerlijkte, ten opzichte van zijn aardse beperkingen en de verwondingen door zijn lijden getransfigureerde Christus zoals deze volgens de synoptische evangeliën in

¹² Postsynodale apostolische exhortatie *Vita Consecrata* over het gewijde leven en zijn zending in de kerk en de wereld (25 mrt. 1996) < <http://www.rkdocuments.nl/rkdocs/index.php?mi=600&doc=758>>.

gezelschap van Mozes en Elia op een berg verschijnt aan Petrus, Jacobus en Johannes (vgl. Mt. 17,1-8; Mc. 9,2-8; Lc. 9,28-36). Hierdoor komt het religieus leven *a priori* in beeld als getransfigureerd leven, uit het duister van de wereld opgetild in God eeuwig en alles tot samenhang brengende licht van de tot op het kruis in Christus triomferende liefde (no. 24). Het is vanuit deze aan de theologie van Hans Urs van Balthasar ontleende visie dat het religieuze leven bij Johannes Paulus II als eigen gestalte van de aanwezigheid van Christus in de geschiedenis verschijnt. Hij schrijft in *Vita Consecrata*:

Het godgewijde leven is werkelijk een levende herinnering aan de wijze waarop Jezus als mensgeworden Woord leefde en handelde met betrekking tot zijn Vader en zijn broeders en zusters. Het is de levende overlevering van het leven en de boodschap van de Heiland (no. 22).

Niet los, maar ook niet afhankelijk van andere gestalten (no. 34).

Dit geeft – en daarom is *Vita Consecrata* voor religieuzen een belangrijk document – het godgewijde leven volgens paus Johannes Paulus ‘objectief een zeer vooraanstaande plaats’, aangezien het naar zijn opvatting ‘Christus’ eigen wijze van leven’ weerspiegelt (33). Hij concludeert van hieruit dat het wezen van het religieuze leven de zending is, het navolgen van Jezus Christus die immers naar de wereld is gezonden om de wereld te redden. Zowel het contemplatieve als het apostolische godgewijde leven is gericht op

het tegenwoordig stellen van Christus in de wereld door het persoonlijk getuigenis. [...] Naarmate de godgewijde mens meer aan Christus gelijkvormig wordt, wordt Christus meer aanwezig en werkzaam gemaakt in de wereld voor het heil van alle mensen (no. 72).

Omdat het religieuze leven aldus getekend is door wat hij expliciet aanduidt als ‘de profetische opdracht’ om ‘Gods plan met de mensen te dienen en eraan te herinneren’, is het volgens Johannes Paulus II noodzakelijk dat religieuzen zich toelagen op het achterhalen van dit plan zoals het

in de Schrift wordt verkondigd en zoals het zichtbaar wordt door aandachtig de tekenen te lezen van Gods providentiële werken in de geschiedenis. Het is het plan voor de redding en verzoening van de mensheid’ (no. 73).

Het is nadrukkelijk de taak van religieuzen de tekenen van de tijd te interpreteren en naar deze interpretatie te handelen!

Johannes Paulus II verwachtte veel van de religieuzen in het kader van wat hij ‘de nieuwe evangelisering’ doopte, de verkondiging van het evangelie in gebieden waar het geloof vanouds een sterke impact had, maar deze door recent heeft verloren. De religieuzen zouden zich in zijn visie ten dienste moeten stellen van deze ‘nieuwe evangelisering’ als trouw aan hun zending:

De Geest roept het godgewijde leven op nieuwe antwoorden te vinden voor de nieuwe vraagstukken van de huidige wereld. Het zijn even zovele vragen van de kant van God, die alleen in trouw kunnen worden verstaan door mensen die gewend zijn in alles Gods wil te zoeken om ze vervolgens moedig om te zetten in keuzes die in overeenstemming zijn met het oorspronkelijk charisma en met de eisen van de concrete historische situatie.

Het zal leiden tot nieuwe initiatieven om het evangelie op uitnodigende en aanstekelijke wijze present te stellen, zo verwachtte en hoopte Johannes Paulus II. Wij weten inmiddels dat de nieuwe evangelisatie inderdaad geleid heeft tot de stichting van een flink aantal nieuwe religieuze instituten, soms in aansluiting bij grotere en oudere religieuze families, soms los daarvan.

Zoals gezegd, in zijn gerichtheid op reserveloze navolging van Christus heeft het religieuze leven voor Johannes Paulus II *ipso facto* deel aan zijn zending. Deze deelname aan het profetisch ambt van Christus is echter geen vrijblijvende pretentie. Zij brengt belangrijke verplichtingen met zich mee:

Het profetisch getuigenis vereist een voortdurend en hartstochtelijk zoeken naar Gods wil, een edelmoedige en onmisbare verbondenheid met de kerk, het beoefenen van geestelijke onderscheiding, liefde voor de waarheid. Dit getuigenis komt ook tot uitdrukking in het aanklagen van al wat tegen Gods wil ingaat en in het verkennen van nieuwe wegen om het evangelie toe te passen op de geschiedenis met het oog op het rijk van God. (no. 84).

Zo gezien *is* religieus leven profetisch leven in respons op de tekenen van de tijd. Dit vraagt van religieuzen dat zij vertrouwd zijn met God en besef hebben van de uitdagingen van hun tijd, zodanig dat ze de diepe theologische betekenis ervan weten te ontdekken in een praktische onderscheiding met behulp van de Geest. Gods roeping om te werken volgens zijn plannen gaat, zo zegt Johannes Paulus II, vaak schuil in de gebeurtenissen in de geschiedenis (no. 73). Religieuzen dienen daarom in staat te zijn ‘God te zien in alle dingen en alle dingen in God’. Dit alles dient steeds te gebeuren in verbondenheid en dialoog met de andere kerkelijke geleidingen, die op hun manier een bijdrage leveren aan het ingaan op de actuele uitdagingen voor de kerk (no. 74).

11.

Paus Johannes Paulus ziet het als de profetische getuigenis bij uitstek van het religieuze leven, dat het toont dat aan God en aan de evangelische waarheden de eerste plaats toekomt. Niets gaat boven de liefde voor Christus en voor de armen in wie Hij leeft. Deze nadruk van *Vita Consecrata* op de verhevenheid van de evangelische waarheden hangt direct samen met de nadruk die Johannes Paulus II legt op het religieuze leven als representatie van de verheerlijkte Christus. Niettemin betekent het in zijn ogen vooral dat het religieuze leven voor alles de mateloosheid van de goddelijke liefde zou moeten uitdrukken.

Het is de specifieke taak van religieuzen een leven te leiden ‘dat geheel en al is toegewijd aan God en aan hun broeders en zusters, in navolging van de Heiland die uit liefde voor de mens tot dienaar is geworden’ (no. 76), schrijft de paus. Dit omvat onder meer – en dat kan verrassen, gezien de reputatie van Johannes Paulus II – de toewijding om zich levend temidden van aan hen vreemde culturen en de daarmee verbonden religies, van zichzelf te onttrekken teneinde in dialoog met vertegenwoordigers van die culturen en religies erin sporen te ontdekken van Gods aanwezigheid (no. 79). Paus Johannes Paulus wijst in dit kader ook nadrukkelijk op het belang van de voorkeursliefde voor de armen,

de verdrukten, de mensen aan de onderkant van de samenleving, de bejaarden, de zieken, de onaanzienlijken, en alle mensen die in de samenleving als “de minsten” worden beschouwd en behandeld.

Antwoordend op de liefde van Christus maken religieuzen in navolging van hem en volgens zijn aansporing de keuze

als armen te leven en zich voor de armen in te zetten. Dat betekent voor ieder instituut volgens het eigen charisma het volgen van een bescheiden en sobere levensstijl, als individu en ook als gemeenschap. Steunend op dit levend getuigenis zullen de godgewijden, overeenkomstig hun levenskeuze en niet afhankelijk van politieke ideologieën, het onrecht aanklagen dat aan talrijke kinderen van God wordt aangedaan, en zich inzetten voor de bevordering van de gerechtigheid op het maatschappelijk terrein waar zij werkzaam zijn.

Zo wordt volgens deze paus het evangelie werkzaam door de *caritas*, die er bij het bewijs van is dat de kerk trouw is aan haar Heer (no. 82).

Vita Consecrata onderstreept dat het hierbij niet gaat om berekenende nuttigheid die de meest efficiënte weg zoekt om armen van hun gebreken af te helpen. Het gaat om liefde die geen maat kent. Met een verwijzing naar Maria Magdalena die Jezus' voeten zalft, zegt *Vita Consecrata* dat deze mateloze liefde, die het antwoord is op en de dankbaarheid uitdrukt voor Gods mateloze liefde, een geur verspreidt die het hele huis vervult (vgl. Joh. 12,3) – waarbij het huis wordt gezien als verwijzing naar de kerk als het huis van God (no. 104).

Er zijn werkelijk mensen nodig die het vaderlijk gelaat van God en het moederlijk gelaat van de kerk tonen, die hun eigen leven in de waagschaal leggen opdat anderen leven en hoop zouden hebben. In de kerk zijn godgewijde mensen nodig die, zelfs voordat zij zich aan één of andere nobele zaak gaan wijden, zich door de genade van God laten omvormen en die geheel leven volgens het evangelie (no. 105).

Zo is religieus leven gedaanteverandering van mensen in het licht van de gedaanteverandering van Jezus.

Maar waar schijnt dit licht allereerst? In de verkondiging van dit licht door de kerk in de traditie en de liturgie. Of in de levens van degenen die niet tellen als plaatsen waar wij, wanneer we ingaan op de uitnodiging ons ermee te verbinden, met Christus verborgen zijn in God (Kol. 3,3)? Is het uit de lucht gegrepen om in het verschil tussen Johannes Paulus II en Franciscus op dit punt het verschil te zien tussen iemand die allereerst denkt vanuit de hiërarchische lijn in de kerk en iemand die denkt vanuit de charismatische lijn? En is het vergezocht dat in het naar voren schuiven van het belang van de charismatische lijn zoals Paus Franciscus dat doet, een belangrijk onderdeel is van de profetische betekenis van het religieuze leven?

12.

Maar waar brengt ons dit alles nu? Laat mij als volgt proberen te zeggen hoe ik dit zie.

We zagen als dat volgens *Lumen Gentium* religieuzen ervan getuigen 'dat de wereld niet zonder de geest van de zaligsprekingen kan worden omgevormd en aan God opgedragen' (no. 31). Het verbeteren van de toestand van de wereld en het openen van de wereld voor God als antwoord op Gods verlangen zich met de wereld te verbinden, kunnen niet anders plaatsvinden dan door levensvormen die concreet belichamen dat het geluk te vinden is bij degenen die nu arm van geest zijn, omdat aan hen het rijk der hemelen toebehoort, met degenen die nu verdriet hebben, omdat dit hun troost aankondigt – u kent de rest (Mt. 5,3-12). De geest van de zaligsprekingen is de geest van de afhankelijkheid van Gods genade, van de kwetsbaarheid die zich in alles weet aangewezen op Gods liefde en die daarom zichzelf zonder reserve van deze liefde afhankelijk maakt. Alleen wie zelf bereid is al haar of zijn kaarten op God te zetten, kan in woord en daad waarachtig het belang van de genade verkondigen.

Dit – als u mij deze verwijzing naar mijn eigen traditie toestaat – dit ontdekten de heilige Dominicus en zijn bisschop Diego van Osma, toen ze in Zuid-Frankrijk tegen de katharen preekten. Het gebrek aan succes van het gebruikelijke kerkelijke optreden, schreven zij toe aan het feit dat daarin slechts een beroep gedaan werd op de macht van de koninklijke Christus en de nadruk werd gelegd op de onrechtmatigheid van verzet tegen hem. Dat was eerder intimidatie dan verkondiging. Dus gingen Diego en Dominicus ertoe over arm rond te trekken en aan Dominicus werd het verlangen toegeschreven te leven als de ketteren en te spreken als de katholieken. De ketteren, de katharen, leefden zonder bezit van wat de mensen hen gaven; dat gaf ze krediet. De katharen wilden op deze manier afstand nemen van het lichamelijke bestaan dat zij beschouwden als een vorm van gevangenschap, om zich zo vrij als in deze wereld maar mogelijk was te kunnen concentreren op het geestelijke. Dominicus echter zag het leven in armoede als vorm van solidariteit, een teken van de bereidheid van het evangelie te leven zoals hij en zijn volgelingen het verkondigden als een boodschap waarvan te leven viel. Hij las het terug in het Matteüevangelie:

Neem geen goud-, zilver- of kopergeld mee in je beurs, neem geen reistas mee voor onderweg, geen twee stel kleren, geen sandalen en geen stok. Voor niets hebben jullie gekregen, voor niets moet je geven (Mt. 10,9-10.8).

Tegen het al te serieus nemen van deze aansporingen was veel tegenstand bij de gevestigde clerus, ook bij de gevestigde religieuze orden. Predikers van Christus die rondtrekken als bedelaars, leven waar de gewone mensen leven, slapen in een herberg tussen het volk: het gooide volgens hen de waardigheid van de kerk, de waardigheid van het evangelie, de waardigheid van de Zoon van God zelf te grabbel.

Maar het maakte het mogelijk dat hem op een totaal nieuwe manier eer werd gebracht, zo blijkt uit de volgende anekdote. Toen Dominicus zijn broeders eens uitzond om hun ontbijt bij elkaar te bedelen, ontdekten zij toen ze weer samenkwamen dat ze maar de helft hadden van wat nodig is om hen allemaal te voeden. Dominicus echter, die graag wilde dat zijn broeders leefden volgens de zaligsprekingen en blijkbaar dacht aan het ‘zalig de hongerigen’, barstte in vreugde uit, danste in het rond en prees God zo aanstekelijk dat zijn broeders zich niet konden bedwingen zijn voorbeeld te volgen. Een vrouw die voorbij komt, denkt aanvankelijk dat ze dronken zijn en is geschandaliseerd. Maar, zo gaat het verhaal in de zogenoemde *Vitae Fratrum* verder, toen zij ontdekte

wat de ware oorzaak was van hun vreugde en zag hoe zij zich verheugden om hun gebrek aan voedsel, was zij diep geraakt, haastte zich naar huis en bracht hen wijn en brood en kaas. Zij zei: ‘Als jullie al vreugdevol en dankbaar waren tegenover God vanwege zo’n miserabel hongerloontje, dan wil ik dat jullie nu nog meer reden tot vreugde hebben. Daarna trok zij zich terug en voelde zich zeer gesticht, en vroeg hen haar te gedenken in hun gebeden.’¹³

Over Dominicus wordt gezegd dat hij gedurig bad dat hij en zijn volgelingen vreugde zouden vinden in de zaligsprekingen en zichzelf gezegend zouden weten temidden van diepe armoede, bitter verdriet, hevige vervolging en grote honger en dorst naar gerechtigheid, en temidden van alle zorgzaamheid en zorgelijkheid die gegeven zijn met een leven in compassie.¹⁴ Als het inderdaad de opdracht is van religieuzen ervan te getuigen dat, zoals *Lumen Gentium* zegt, ‘de wereld niet zonder de geest van de zaligsprekingen kan worden omgevormd en aan God opgedragen’ (no. 31), dan moeten we ons dit gebed van Dominicus eigen maken en ons er voor inzetten dat we de vervulling worden van ons eigen gebed.

Dan zouden wij zichtbaar maken dat – zoals paus Benedictus XVI en paus Franciscus het formuleerden in hun gezamenlijk geschreven encycliek *Lumen Fidei* – dat er geen menselijke ervaring bestaat, ‘geen weg van de mens naar God die niet in [het] licht van het geloof in Christus opgenomen, verlicht en gelouterd zou kunnen worden.’¹⁵ Dit heeft de kerk altijd verkondigd en zij heeft het tijdens het Tweede Vaticaans Concilie met hernieuwde helderheid ontdekt, maar het blijven voor velen betekenisloze woorden zolang de kerk zich vaak gedraagt alsof het aan haar zou zijn om te bepalen of de weg van mensen een weg naar God zou kunnen zijn. Pas wanneer er mensen zijn die met alles wat in hen is proberen het evangelie te leven als een goede, vreugdevolle boodschap die het hele leven daadwerkelijk omvat, pas dan is een dergelijke boodschap geloofwaardig.

Is het vandaag, op dit moment van de kerkgeschiedenis in Nederland, met zovelen die niet weten wat ze zoeken en waar ze het zoeken moeten, niet onze taak als religieuzen en als degenen die uit de tradities van het religieuze leven zozeer inspiratie putten dat zij zichzelf er op hun manier aan proberen toe te vertrouwen – is het op dit moment in de Nederlandse kerkgeschiedenis niet onze taak te proberen deze

¹³ Uit de zgn. *Vitae Fratrum* (1255-1260) over het begin van de dominicanenorde, geciteerd in P. Murray, *The New Wine of Dominican Spirituality: A Drink Called Happiness*, London: Burns & Oats 2006, 59.

¹⁴ Aldus onder de zevende van *De negen gebedshoudingen van Sint Dominicus*.

¹⁵ Encycliek *Lumen Fidei* (29 juni 2013), no. 35.

geloofwaardigheid te bevorderen met alles wat in ons is? Zouden we de opdracht van paus Franciscus om profeten te zijn niet zonder reserve moeten accepteren?

13.

Natuurlijk, je kunt je afvragen of we dat wel kunnen. Is het niet arrogant om onszelf zo tot profeten te zalven, tot voorgang(st)ers op de weg naar een nieuwe fase in de Nederlandse kerk. Is het feit dat de religieuze instituten in Nederland zo vergrijsd zijn en klaarblijkelijk zo moeilijk nieuwe mensen aantrekken, niet een teken dat juist ook wij de weg naar de toekomst nog helemaal niet gevonden hebben, of hem misschien in onze streken wel definitief kwijt zijn? Deze vraag moet ons inderdaad blijven verontrusten, juist bij het begin van dit jaar van het religieuze leven. Maar we moeten tegelijkertijd constateren dat ons door paus Franciscus, dat ons op een wat dubbelzinniger manier door eerdere pausen, dat ons door de kerk en door niet weinige mensen ook buiten de kerk wordt aangezegd dat niet wij profetisch zijn, maar dat het leven zoals wij dat zoeken te leiden profetisch is. Kunnen we deze aanzegging weigeren? Zou dat geen ongehoorzaamheid betekenen?

Als ik nog een klein stukje verderop kijk in de encycliek *Lumen Fidei*, dan lees ik dat het licht van het geloof ook schijnt in mensen die weliswaar niet geloven, maar die graag zouden geloven en die onophoudelijk op zoek zijn:

In de mate dat zij zich met een oprecht hart openstellen voor de liefde en zich op weg begeven met het licht dat ze kunnen bespeuren, zijn zij reeds, zonder het te beseffen, onderweg naar het geloof. Ze trachten te handelen alsof God zou bestaan... (no. 35).

Dat is genoeg, zo suggereert het pauselijk tweemanschap: te proberen te handelen alsof God zou bestaan.

Het is geen slechte omschrijving van wat ik voor mijzelf in ieder geval als de kern van het religieuze leven beschouw: te handelen alsof God zou bestaan, te leven als vormgeving van het verlangen dat God zou bestaan en van het gebed dat God zijn bestaan verder zou tonen, omdat je inziet en aan de lijve hebt ondervonden dat het leven zonder God geen compleet en geen waarachtig leven is.¹⁶ Moeten we niet met hernieuwde helderheid laten zien dat ons leven een vormgeving is van het inzicht dat het leven zonder God niet compleet is, en van het verlangen naar God dat hierin is meegegeven – en dat dit bij uitstek een zinvol leven is? Zou dit niet zijn dat velen in onze streken vergeten zijn, maar waar zij zich tegelijkertijd niet werkelijk kunnen bevrijden? Zou dit niet zijn dat sommigen in het religieuze leven herkennen als mogelijk ook voor hen voor betekenis, dat hen een verbinding doet aangaan met religieuze gemeenschappen, zich geregeld laat terugtrekken in het gastenkwartier van een klooster, hen soms ineens midden in het leven de leegte doet voelen maar ze die weer doet wegstoppen, omdat ze aan wat zich in deze ervaring aandient geen vorm weten te geven?

Natuurlijk, veel religieuzen, velen van u proberen dit op uw manier te doen. Ik pretendeer ook helemaal niet dat wat ik voorstel nieuw is, integendeel. Maar ik denk wel dat we het met meer zelfvertrouwen zouden kunnen doen, nu we het kunnen zien als het beantwoorden aan onze profetische roeping. En misschien zouden we het ook iets gecoördineerder kunnen doen, met meer samenhang, met meer solidariteit ook met elkaars pogingen.

¹⁶ Ik ontleen dit aan de gedachte die de Franse jezuïet Michel de Certeau (1925-1986) in 1971 formuleerde in een preek bij gelegenheid van de opname van drie mannen in de jezuïetenorde. Die religieus heeft volgens De Certeau 'iets ontdekt dat in hem de onmogelijkheid sticht om zonder dat te leven'. Dus leeft hij of zij als vormgeving van het verlangen ten volle met datgene te leven, van het aanroepen van diegene teneinde waarachtig met hem of haar te kunnen leven, en van de in het zuchten levende hoop op het doorbreken van het nieuwe licht van de aanwezigheid in de duisternis van de nacht, die het vigerende bestaan in contrast met dit licht wordt. Zie M. de Certeau, 'Réflexions sur un personnage énigmatique', *Informations catholiques internationales* no. 381, avril 1971, 15-16; herdrukt in id., *La faiblesse de croire*, Paris: Éditions du Seuil 2003, 25-28.

14.

Misschien vindt u dat ik met name met dit laatste een grens overschrijd. Misschien vind u dat ik u probeer te zeggen wat u moet doen, terwijl mij dat op geen enkele manier toekomt - ik zou het mij kunnen voorstellen.

Maar dat ik willens en wetens het risico neem de grens over te gaan van wat betamelijk is, komt doordat ik geloof te voelen wat Paulus voelde toen hij schreef: 'De liefde van Christus laat ons geen rust' (2 Kor. 5,14). We kunnen toch niet niets doen en niets zeggen in een situatie waarin de kerk in ons land lijkt te verdampen?! We kunnen toch niet als excuus aanvoeren dat we niet weten wat we moeten doen, want als religieuzen weten wij ons zoeken ons geloof *is*, proberen te begrijpen wat er door de gebeurtenissen tegen ons wordt gezegd en vanuit het verstaan daarvan te leven, *is* onze roeping. In *Lumen Fidei* wordt de zoektocht die het geloof is en die het religieuze leven nog veel meer is, vergeleken met de tocht van de Wijzen die volgens het evangelie van afgelopen zondag, de zondag van Epifanie,

door de ster naar Bethlehem worden geleid. Voor hen heeft het licht van God zich gemanifesteerd als een weg, als een ster die voert langs een pad van ontdekkingen (no. 35).

Dat deze ster ons mag leiden dit jaar.

Paus Franciscus hield begin 2014, op het feest van de Heilige Naam van Jezus en in dankbaarheid voor de heiligverklaring van de jezuïet Peter Faber, in de Gesù, de hoofdkerk van de jezuïeten, een preek die bij de publicatie ervan in *L'Osservatore Romano* van de erop volgende dag de titel meekreeg: 'De sociëteit van de onrustigen'.¹⁷ Het was een karakterisering door de paus van zijn eigen Sociëteit van Jezus op zijn beste momenten, maar tot deze 'sociëteit van de onrustigen' wil ik als dominicaan ook wel bekennen. Paus Franciscus zei onder meer:

Men dient God te zoeken om Hem te vinden, en Hem te vinden om Hem verder en zonder ophouden te zoeken. Alleen deze onrust geeft vrede aan het hart..., een onrust die ook apostolisch is, die ons niet genoeg doet krijgen van de verkondiging [...] Zonder onrust, zijn wij steriel (no. 3).

Twee fascinerende zinnen in dit citaat, wat mij betreft. Ten eerste: 'Zonder onrust zijn we steriel'. Dit brengt ons opnieuw bij het zootje waar ik mee begon. Is het niet te rustig in onze kerk en in onze samenleving, teveel geordend? En is dit niet mede aan ons te wijten? De tweede fascinerende zin: 'Alleen deze onrust geeft vrede aan het hart.' De onrust die liefde blijft zoeken als er haat heerst, waarheid als de leugen alles overstemt, gemeenschap waar mensen elkaar verketteren: temidden van onvrede en geweld brengt alleen onrust vrede. Wat zou het groots zijn als we dit niet alleen aan onze tijdgenoten, maar vooral ook weer aan onszelf zouden kunnen duidelijk maken.

Ik probeer het in het komende jaar van het religieuze leven in ieder geval beter te begrijpen. U zult er dus, als het mij gegeven wordt, nog over kunnen lezen en horen. Het is mijn voorgenomen bijdrage aan het profetische jaar dat ik ons allen toewens. Het wordt, als wij het evangelie van vandaag mogen geloven, in ieder geval een goddelijk genadejaar (Lc. 4,14-22a) – hoe moeilijk het na gebeurtenissen in Parijs van gisteren ook is *om* het te geloven.

¹⁷ 'La compagnia degli inquieti', in: *L'Osservatore Romano*, 4 jan. 2014, 7. Nederlandse vertaling van de preek, zonder de titel, is te vinden op <<http://www.rkddocumenten.nl/rkdocs/index.php?mi=600&doc=5260>>.